

Predgovor

Na Inštitutu za novejšo zgodovino izvajamo dolgoročni raziskovalni program Podobe gospodarske in socialne modernizacije Slovenije. Raziskovalni program sloni na štirih konceptualnih načelih: dolgoročnosti, primerjalnosti, pojavnosti strukturiranosti in vzajemni celovitosti historičnih procesov. Osnovni namen raziskovalnega programa je raziskati in interpretirati dolgoročne strukturne ekonomske in socialne transformacije na Slovenskem na primeru kompleksne problematike izvora, dinamike in pojavnih oblik industrijske družbe znotraj evropskega referenčnega okvira.

V okviru raziskovalnega dela soočamo makro in mikro ravni, ko s študijo primerov v središče postavljamo ljudi, njihove percepcije in odzive ter aktivno vlogo pri procesih (pre)oblikovanja družbenega in gospodarskega okolja znotraj dinamike industrializacije oziroma različnih stopenj industrijske družbe. Ena od osrednjih tez je, da ljudje ne sprejemajo direktno institucionalnih sprememb, temveč jih preoblikujejo tudi v kontekstu preteklih izkušenj in vsakdanjih doživljanj. Niso pasivni prejemniki institucionalnih sprememb, temveč aktivni socialni akterji v procesu interakcijskih industrializacijskih dogajanj.

V okviru industrijske družbe se poleg tradicionalnih moralnih in delovnih vrednot vzpostavijo tudi novi vrednostni sistemi. V dolgoročni historični perspektivi tako kot raziskovalni interes izpostavljam korelacijo med strukturnimi družbenimi in ekonomskimi spremembami ter vztrajnostjo, prehajanjem, transformacijo in nastajanjem novih vrednostnih sistemov v različnih družbenopolitičnih in ekonomskih okoliščinah. Industrializacija izhaja iz principa maksimiranja in konstantnega večanja dobička s strani lastniško-podjetniških oziroma rentnih in mezdnih izhodišč, ki pa se v različnih obdobjih kažejo v različnih oblikah in interpretacijah. Temu se seveda nujno pridružuje avtonomija za

dosego teh ciljev, čemur so podrejene organizacija dela in družbena ter delovna stratifikacija. Cilju maksimiranja dobička in nenehnega večanja družbenega in osebnega »bogastva« so podrejene tudi strategije tako na kolektivni ravni interesne skupine (sloj, razred, narod, država) kot tudi posameznikov v podobi podjetnika, uradnika, upokojenca, delavca, kmeta, brezposelnega.

Znotraj tako zasnovanega programa in poudarkov smo v zadnjem raziskovalnem obdobju namenili veliko raziskovalne pozornosti tudi historičnim manifestacijam družbenega in osebnega koncepta odgovornosti oziroma samoodgovornosti. Gre za zanimivo in znotraj slovenskega zgodovinpisja ne-reflektirano raziskovalno vprašanje tako s stališča socialno-ekonomske pogojenosti kot s stališča oblik in vsebin pojavnosti koncepta, in s stališča ideološko konstruiranega družbenega fenomena. Sam koncept (samo)odgovornosti smo naslonili na podmeni sodobnih modelov rizične družbe (Ulrich Beck) in institucionalne teorije znotraj okvirov modernizacijskih parametrov slovenskega prostora. S predpostavkami o kompleksnosti modernih družb, o kompleksnosti in prepletanju različnih socialnih institucij, znotraj katerih poteka zasebno in javno življenje, smo v ospredje kritičnega preizkusa postavili načelo o sprejemanju odločitev na ravni posameznika ali družbe kot celote s stališča učinkovitosti, predvidljivosti in koristnosti. V raziskovalne predpostavke smo vključili tudi kontekst množice akterjev (posameznikov in institucij) in interference njihovih ravnanj oziroma interesov. Zato so moderne družbe hkrati tudi družbe konfliktnosti in tveganja. Druga pomembna značilnost modernih družb s stališča naših raziskav je individualizacija kot avtonomnost posameznika v osebnotnih razmerjih in družbenih odnosih znotraj kompleksa družbenih norm in standardov, ki določajo obnašanje v konkretnih družbenih situacijah. In zaradi tega se je vzpostavljalo vprašanje (samo)odgovornosti, primerne obnašanja in ravnanja, ki naj posameznika ali družbo kot celoto »obvaruje« pred različnimi socialnimi in ekonomskimi tveganji. Odstopanje od prevladujočih norm je hkrati pomenilo tudi družbeno stigmatizacijo.

Z izhodiščnim poudarkom na historičnih formah koncepta družbene in osebne odgovornosti smo v problematizacijo raziskovalnega vprašanja vgradili tudi dolgoročnost in diferenciacijo historičnega časa in prostora. Predmet naše analize je bila prevladujoča družbena (medijska) retorika oziroma družbeni diskurz, ki je vzpostavljala ideološke in kulturne vzorce odgovornega obnašanja, se pravi obnašanja in ravnanja družbe, posameznih družbenih skupin in posameznika, ki v moderni dobi temelji na veri v napredek na ravni družbe ali ekonomije, a tudi posameznika. Torej smo na tej podlagi raziskovalno tematizirali vzpostavljanje in spreminjanje prevladujočih diskurzivnih vzorcev in deloma tudi praks, ki so v historično perspektivo vsakdanjega življenja prebivalstva vnašali

racionalistična načela volje in odločitve. Kot načelo odgovornega obnašanja in ravnanja se v historičnem loku uveljavi načelo družbenega in osebnega (samo) nadzora in (samo)omejevanja.

Znotraj tako koncipiranega raziskovalnega področja smo analitično izluščili in kontekstualizirali (samo)odgovornost na ravni posameznika in skupnosti. Izpostavili smo problematiko dela s stališča delovne etike, nedela oziroma užitka ter historičnega koncepta nezaposlenosti. Kontekstualizirali smo tudi javni in zasebni diskurz o (samo)odgovornosti ter javno in zasebno prakso na področju zdravstva, ekonomije, tehnologije, pokojninskih sistemov ter ideološko-političnih kriterijev na primeru komunistične ter tranzicijske ideologije in prakse.

Žarko Lazarević